

A 68308

ELLI SÁNDOR

A LONDONI NEMZETKÖZI

ABADKERESKEDELMI KONGRESSZUS

Handwritten signature or initials, possibly 'RW'.

ÁRA 80 FILLÉR

BUDAPEST, 1908.

RÁTH MÓR BIZOMÁNYA.

6.31

A 643 28

LLI SÁNDOR

A LONDONI NEMZETKÖZI

ABADKERESKEDELMI KONGRESSZUS

ÁRA 80 FILLÉR

BUDAPEST, 1908.

RÁTH MÓR BIZOMÁNYA.

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001406492

A

68308

Az utolsó évtizedek folyamán kivétel nélkül minden állam gazdasági életének egyik legfontosabb kérdése az, hogy miként rendezze a többi államokkal szemben kereskedelmi forgalmát. A honi ipar védelme, külkereskedelmi érdekek megóvása, a termelési, kereseti viszonyok javítása, fogyasztási cikkek áralakulásának szabályozása és még számos más kérdés fonódik itt össze szövevényes szerkezetűvé, melynek állandó törvényei nincsenek, hanem a melynek alakulását, illetve alakítását az állandó nagy érdekek mellett a pillanatnyi szükségletek szabályozzák. E kérdésben két elv áll egymással szemben, az egyik a kölcsönös védelem, a másik a szabad kereskedelem elve.

Elv mind a kettő, mert a gyakorlatban úgy az egyik, mint a másik állandó módosulásoknak van alávetve. Mint elv, a szabad kereskedelem talán még elvontabb valami, mint a védelem, mert a valóságban jelenleg sehol sincsen megvalósítva. Anglia, a mely most vendégül látta a szabad kereskedelem elvének nemzetközi képviselőit, állítólag a gyakorlatban szabad kereskedelmi politikát követ és jelenlegi kormánypártja azzal büszkélkedik, hogy az angol lobogó az egész világon a szabad kereskedelemnek hirdetője. A valóság azonban az, hogy Angliának, — igaz, hogy kisebb mértékben, mint más államoknak —

vannak védvámjai, idegen országokban kereskedelmi előnyöket, illetve előjogokat igyekszik biztosítani a maga javára és mások rovására, koloniáival preferenciális tarifákat állapít meg és az országban egyre szaporodnak azok a szimptomák, a melyek azt mutatják, hogy a közvélemény a szabad kereskedelemtől elfordulva az elzárkozás politikája felé hajlik.

Hogy egyebet ne emlitsünk, ilyen jelenség az új angol szabadalmi törvény, amely megvonja a védjegyoltalmat az olyan külföldi patensektől, amelyek a szabadalom megadásától számított legalább egy éven belül Angliában nem állíttatnak elő. A Chamberlain-féle imperiális politika még mindig nagy szimpiatiával találkozik Anglia legkülönbözőbb köreiben; e politikának vezéreszméje pedig az, hogy a brit világbirodalmat szoros egészbe fűzze össze és a külfölddel szemben elzárja.

Meglehet, éppen ez a hangulatváltozás, melynek jelei mindenfelé mutatkoznak, indította a Cobden-Clubot, a mely a szabad kereskedelem doktrínájának legerősebb hirdetője arra, hogy e kereskedelmi elvnek képviselőit kongresszusra hívja össze Londonba és azok tekintélyét is latba vesse saját elvei érdekében. A Cobden-Club, a mely a most megtartott első nemzetközi szabad kereskedelmi kongresszust rendezte, 1866-ban alakult, kizárólag azon célból, hogy a Cobden által lefektetett szabad kereskedelmi elveket propagálja, azokat népszerűsítse és gyakorlati megvalósításokat elősegítse. Politikailag a club természetesen liberális és a jelenleg kormányon levő liberális párttal szoros összeköttetésben áll.

A kongresszusnak, a melyet augusztus 3—8. között tartottak a Caxton-Hallban, programját a Cobden-Club a következőkben állapította meg:

1. A szabadkereskedelem és jelentősége a nemzetközi vonatkozásokban.

2. A védvamos gazdasági politika hatása az ipari és mezőgazdasági fejlődésre.

Ennek illusztrálására az egyes államok képviselői ismertetik saját országuk fennálló gazdasági viszonyait, különös tekintettel

a) az országban befektetett tőkére, a munkásviszonyokra és a munka állandóságára,

b) arra a veszteségre, melyet az állam a tőkének gazdasági heves befektetése és a helytelen irányu foglalkoztatás folytán szenved,

c) a munkabérekre, élelmiszerek árára, valamint a nép vagyoni erejére.

3. Annak megállapítása, hogy a vámok és az egyes érdekkörök előnyben részesítése milyen hatást gyakorol a politikai morálra.

4. A védvámok és szerepük az állami bevételekben.

5. A kereskedelmi szerződések igazi előnyei.

6. Állandó nemzetközi választmány alakítása a szabad kereskedelem előmozdítására.

A tárgyalási programnak ez a rövid összefoglalása eléggé mutatja, hogy a kongresszust rendező Cobden-Club elég gazdag anyagot adott megvitatásra, a közgazdasági életnek azok a kiváló képviselői pedig, a kik erre az alkalomra minden országból összegyűltek, előre biztosították azt, hogy a kongresszus nivója állandóan magas marad és hogy annak eredményeit érdemes lesz leszögezni. Mégis volt egy nagy hibája a kongresszusnak. Alig egynehányunkat leszámítva, csak a szabad ke-

reskedelmi elvnek abszolút hivei voltak jelen a kongresszuson. Egy véleményen levő emberek csak egy irányban hordották össze a bizonyító anyagot. A tárgyalás menete szigorúan körül volt határolva, az érdemleges diszkusszió ki volt zárva és más irányok képviselői nem juthattak szóhoz.

A kongresszus előadói a maguk szempontjából bebizonyították, hogy a vám nem hárítható át minden esetben termelő országra, hanem annak terhét igen gyakran az importáló állam népe viseli, hogy a védvamos rendszer nem elegendő az iparfejlesztésre és a kereseti viszonyok javítására, hogy a magas vámok rendszere, ha egyes iparágakat emel is, viszont másokat leront — de talán nem vették kellő mértékben figyelembe azokat a tényleg fennálló viszonyokat, a melyek az államok gyakorlati kereskedelmi politikáját szabályozzák. A vámpolitikát, illetve a határok elzárását akárhányszor nem kizárólag gazdasági, hanem politikai szempontok irányítják és a gyakorlati élet számos esetben megmutatta, hogy ha a védvámokkal új ipart teremteni nem is lehet, azok fejlődését igenis elő lehet mozdítani. Kizárólag Anglia szempontjából teljesen igaza lehetett Asquith miniszterelnöknek, a ki azt állította, hogy a teljes szabad kereskedelmi politika az elképzelhető legjobb rendszer, a melyet Anglia követhet. Igen, mert Anglia a világkereskedelemek nagy elosztó piacza és reá nézve tengeri kereskedelme és hajózása legalább is van akkora fontosságu, mint iparának védelme és az előbbi megkívánja a teljes szabadságot. Hogy megállhat-e azonban ez az elv sokáig, mikor az összes többi államok ellenkező politikát követnek, kérdéses. A

kabinet egy másik tagja, Winston Churchill, beszédében Anglia egyik legnagyobb érdeméül hozta fel annak bebizonyítását, hogy egy nemzet hatvan esztendőös szabad kereskedelmi politika alatt „virágzó és hatalmas maradhat“. Ez a bizonyítás nagyon negatív, mert ugyanezen idő alatt más nemzetek bebizonyították, hogy védvamos rendszer mellett Angliánál aránylag erősebben tudtak fejlődni. A külföldi delegátusok maguk részéről azt iparkodtak ugyan bizonyítani, hogy a fejlődés még nagyobb lett volna, ha a kormányok a szabad kereskedelmi politika elveit valósították volna meg. A bizonyító anyag egyoldalú csoportosítása mellett ilyesmit könnyen lehet állítani, minthogy azonban a dolog megkísérelve még nem volt, kérdés, hogy az eredmény tényleg az volna-e, a mire ennek a kétségkívül igen szép elvnek a képviselői számítanak.

Még egy nagyon jellemző körülményre kell itt rámutatni, a mely a helyzetet igen élénken illusztrálja. Mindjárt az első nap az egyik német delegátus Barth dr., azt a kijelentést tette, hogy német részről az Anglia ellen érzett gyűlöletnek oka nagyrészt abban a félelemben keresendő, hogy „Anglia esetleg áttér a szabad kereskedelmi politikáról a vámrendszerre.“ A kongresszuson erről több szó nem esett, de a tagok leszögezhatték a kijelentést. Ha ez így van — mondották — Anglia, a míg csak egymaga szabad kereskedelmi állam, voltaképen nagy szolgálatokat tesz Németországnak, a nélkül, hogy ezért német részről ellenszolgáltatásban részesülne.

Csak ezen szempontok előrebocsátása után

lehet a kongresszus tárgyalásait összegezni és előadásait ismertetni.

A kongresszus tényleges tárgyalásai 4-én kezdődtek meg. Az elnöki széket Lord Welby foglalta el, a kinek rövid üdvözlő beszéde után, Winston-Churchill, a Board of Trade elnöke tartott előadást „A szabad kereskedelem a nemzetközi vonatkozásokban” czimmel. Beszédének gondolatmenete abból indult ki, hogy a vámelmélet hívei egy önmagát mindennel ellátó országot szupponálnak, a minek megvalósítása képzelenség, míg a szabad kereskedelem híveinek ideálja egy nagy társadalmi közösség, a melynek minden tagja, — az egyes államok, — közreműködik az összeség érdekében. A védvamos rendszer ellentéteket teremt az egyes népek között, míg a szabad kereskedelmi rendszer annak a jelszónak szolgálatában áll, a melyet a Cobden-Club választott magának: „Free Trade, Peace, Goodwill among Nations.”

„Mi angolok, — mondotta, — igen nagy bizonyító anyaggal szolgálhatunk a szabad kereskedelem híveinek. Ha bennünket megkérdeznek a szabad kereskedelem nemzetközi vonatkozásait illetőleg, tanulságos példát nyújthatunk és ez az, hogy egy nemzet, a mely szabad kereskedelmi politikát követ, virágzó és hatalmas maradhat. Mi a tárgyalások sorozatába első helyen a sikeres kísérlet példáját állíthatjuk. Az utolsó hatvan év folyamán nekünk nem voltak tarifaháborúink, mi nem dolgoztunk óvszerekkel és gondosan megszerkesztett tervekkel, sem összeköttetések létesítése, sem esetleges megtorlás céljából, — és mégis azt látjuk, hogy áruink ott vannak minden ország piacán, épen úgy, mintha más államok mintájára a legerősebb fegyverekkel oltalmaztuk volna őket.

Nekünk nincsenek védvámjaink és mégis gazdag és erős termelőképességű belföldi piacunk

van és képesek vagyunk szigetországunkból a külföldi vámok daczára még egyszer annyit exportálni, mint a földkerekségnek bármely más országa. Noha csak nagyon kevés cikket vámulunk meg, minden nehézség nélkül tudjuk bevételünket évről-évre emelni.“

Foglalkozott még a miniszter a szabad kereskedelemnek a munkáviszonyokra és a megélhetésre gyakorolt hatásával és általában arra a konklúzióra jutott, hogy Anglia jelenlegi gazdasági rendszerével meg lehet elégedve és annak követésére hívhatja föl a többi nemzeteket.

Winston-Churchill beszédéhez a kongresszus tagjai közül többen hozzászóltak, anélkül, hogy a tárgyalásnak vita jellege lett volna. Barth dr., a német delegátusok egyike, a kinek nevét már fentebb említettem, arra hivatkozott, hogy a vámpolitika olyan ellentéteket támaszt az egyes nemzetek között, a melyek igen gyakran gyűlöletre vezetnek. Harvey M. Shepherd (Egyesült-Államok) megemlítette, hogy az Unióban, a mely ma hivatalosan a védvamos politikának egyik legerősebb képviselője, egyre növekszik úgy az elméleti, mint gyakorlati közgazdászok között a szabad kereskedelem híveinek száma. Varich dr. (Hollandia) a szabad kereskedelmet gazdasági lefegyverzésnek minősítette, melyet a katonai lefegyverzésnek is követni kell. Körülbelül hasonló értelemben beszéltek még E. D. Mead (Egyesült-államok), S. M. Mitra (India), Louis Strauss (Belgium), M. F. Dollé és C. M. Limousin (Franciaország), Dalla Volta dr. (Olaszország) és még többen.

A megnyitás napján este a Cobden-Club dinert adott a kongresszus tagjainak tiszteletére, melyen Asquith miniszterelnök intézett beszédet a jelenlevő vendégekhez. A beszéd nem tartozott ugyan szorosan a kongresszushoz, de mint a jelenlegi angol politika vezéremberének véleménye, talán leg-

nagyobb súlylyal birt az egész kongresszus folyamán. Minthogy ez a beszéd fejtette ki legteljesebben a szabad kereskedelem hiveinek álláspontját, teoriáit és törekvéseit, czélszerűnek tartom egész terjedelmében közölni:

„Elnök ur és uraim, mi ma este a Cobden-Club vendégei vagyunk. Ha körültekintek ezeken az asztalokon és még inkább, ha átfutom a jelenlevő vendégek névsorát, megelégedéssel látom, hogy ez az összejövétel ismét új tápot fog adni annak a mesének, hogy a Cobden-Club ártalmas, nemzetrontó intézmény, a melyet külföldiek tartanak fenn és támogatnak (Derűlség.), a kik meg akarják győzni ennek az országnak a népét, hogy az elavult és öngyilkos szabad kereskedelmi politika folytatása a helyes, minthogy ezzel a saját országuk ipari és közgazdasági fejlődését mozdíthatják elő. Én azonban, noha abban, a mit ma este mondani szándékozom, főként azokról a tapasztalatokról akarok beszámolni, melyeket mi tettünk a szabad kereskedelem terén, nagyon örvendek, hogy egy véleményen lehetek számos külföldi nemzet képviselőivel egy olyan ügyben, melynek sorsa véleményem szerint ez egész világ legnagyobb érdekeivel függ össze. Uraim, ezt a klubot Cobden Richárd tiszteletére alapították. Ugy hiszem és mindig úgy hittem, hogy ő nagy hazafi volt, értve ezalatt, hogy mindig legelső feladatának tartotta előmozdítani azt, a mit országa igazi érdekének tartott. Ő azonban nagy nemzetközi államférfiu is volt, egyike az elsőeknek, a kik belátták és hirdették, hogy az érdekek egyre jobban összefonódó közössége, párosulva a közlekedés fejlődésével, a civilizáció haladásával és az eszmék áramlásával, az emberiségnek minden generációját a kereskedelmi érdekek terén nagyobb és nagyobb összefüggésbe hozza egymással. Cobden a szabad kereskedelem hive volt elsősorban, mert idejében a védvamos rendszer lerombolása élet-szükséglete volt az Egyesült Királyságnak, másrészt

azonban számtalan elriasztó és lehangoló körülmény közepette nem szünt meg rendületlenül hinni abban, hogy az egyetemes szabad kereskedelem, a tarifaharczok megszűnése egyik legnagyobb biztosítéka volna a világ békéjének. Önök és én, uraim, osztjuk ezt a nézetet, ma is, mikor Európa tarifákkal és egyéb fegyverekkel van felvértezve és hiszszük, hogy igazunk van. Nekünk, uraim, a kik ebben az országban hatvan év óta nemcsak hirdetjük, hanem a gyakorlatban is követjük a szabad kereskedelem elveit, gyakran mondják a védvám rendszer emberei — az önök informálására vetem közbe, hogy nem saját nevükön nevezik magukat, hanem tarifa-reformereknek — hogy ha helyes volna a mi politikánk, a világ ezen idő alatt már legalább is jelét adhatta volna, mutathatta volna, hogy követni akarja példánkat. Ők a régi skolasztikus formulára hivatkoznak „Securus judicat orbis terrarum“ — és ez a szegény kicsi Angolországot, mely aránylag csekély területet foglal el és negyven millió lakossal bír, de a mely vagyoni állapot és virágzás tekintetében páratlanul áll az egész világon — mondom, ezt a szegény kis Angolországot úgy tüntetik fel, mint az ortodox hitnek elszigetelt heretikusát.

Magam részéről gyakran csodálkozom rajta, hogy rendszerünk bírálói mennyire nem veszik tekintetbe, hogy a világnak mekkora területén van abszolút szabad kereskedelem és hogy a produktív energiának rohamos fejlődése a múlt század folyamán ennek az egyszerű ténynek tulajdonítandó. Már jóval Cobden előtt kimondották az Egyesült-Államok alkotmányának építőmesterei, hogy az Unio államai között a vámkorlátok örökre eltöröltetnek. Ennek következtében száz év óta, ezen a három millió négyszögmértőföldet meghaladó területen, bármínemű belső vám teljesen lehetetlenné van téve. Az amerikai vámtarifa, tudjuk nagyon jól, eléggé protektív a külső világgal szemben és bizonyára nem egy közülünk, a nélkül,

hogy ítéletével sérteni akarná tengerentuli rokonainkat, azon véleményben van, hogy ez a rendszer sem az ő igazi érdekeiknek, sem az emberiség többi része érdekeinek nem felel meg. Ha azonban mi egészében tekintjük az Egyesült-Államok kereskedelmét és iparát, azt látjuk, hogy abban a külkereskedelem aránylag jelentéktelen faktor és ezt figyelembe véve ki tagadhatja, hogy a nagy termelőképességbe vetett hit annak a bölcs előrelátásnak tulajdonítandó, a mely teljes kereskedelmi szabadságot biztosított a dél gyapottermelő államai, a középső és nyugati államok gabonatermő vidékei, valamint a kelet ipari telepei között. Franciaországban a forradalom befejezte azt, a mit Colbert és Turgot bölcsesége megkezdett és véget vetett a belső vámkorlátok intézményének. És Németországban, — elvbarátaim megbocsátanak ezért a kifejezésért, — melyet sok esetben a védvamos világ enfant terrible-jének szeretnek feltüntetni, mint minden diák tudja, ugyanez történt és belsőleg teljes szabad kereskedelem áll fönn. Tudom, hogy ezek a példák, politikai értelemben véve a dolgot, mikor államok protektív rendszeréről beszélünk, nem találunk, de ha a védvamosot kizárólag mint gazdasági tényezőt tekintjük, a legnagyobb mértékben figyelemreméltók és tanulságosak.

Mindazonáltal visszatérek arra a kérdésre, a melyről hivatottabban beszélhetek. Hogyan és miért történt az, hogy bármi történt is másutt az Egyesült Királyság megmaradt mindig a szabad kereskedelem nemzetének? Ami ezt a kérdést illeti, ismét úgy tűnik fel nekem, hogy a mi védvamos ellenfeleink az illúziók körében élnek és mozognak. Nekik egyik előítéletük, — talán a legfurcsább valamennyi között — hogy Cobden életében az ő iránti tiszteletből lettünk a Free Trade hivei, halála után pedig az ő érveiből táplálkozva maradtunk meg azoknak. Egy másik hasonlóan kómikus állításuk, hogy mi, a világ legpraktiku-

sabb nemzete, ebben a tárgyban, a mely legerősebben érinti anyagi érdekeinket, vak szolgálai vagyunk egy merev nemzetgazdasági formulának. Mindkét állítás pusztá képzelődés. Tökéletesen igaz ugyan, hogy a szabad kereskedelem rendkívül sokkal tartozik Cobden meggyőző és világos érveinek. Igaz az is, mint mindenki tudja, hogy a szabad kereskedelem tényleg elfogadása a munkamegosztás és specializálás elvének; Nagy-Britanniának szabad kereskedelmi politikája és az ahhoz való ragaszkodás nem tulajdonítható sem elméleteknek, sem egyéni tekintélynek, hanem az a gyakorlati tapasztalatokból következett. A szabad kereskedelem nálunk gazdasági szükséglet volt és lesz és ugyanaz lesz más államokban is. Mert mire van szükségünk?

Egy hölgy a karzatról: Szavazati jogot kell adni a nőknek! (A hölgyet két rendőr kivezeti.)

Mr. Asquith: Mondottam, hogy a szabad kereskedelem eredete gazdasági szükségességben keresendő. Mi ez a szükségesség? Az a nagyon egyszerű körülmény, hogy mi itthon, még a legmagasabb és felülmulhatatlan védvamos rendszer oltalma alatt nem tudnánk határainkon belül a lakosságunk számára szükséges élelmiszereket és iparunk számára szükséges nyersanyagot előteremteni. Ehhez kapcsolódik szorosan az a tény, hogy mi csak azon esetben tarthatjuk fenn iparunkat és azon esetben adhatunk munkát népünknek, ha bebocsátjuk azokat az árukat, a melyeket külföldi nemzetek hajlandók adni cserébe a mieinkért. Ennek a szükségességnek nyomása alatt 1840—46 között összeomlottak a régi tarifák és az idők folyamán mind jobban beigazolódt, hogy továbbra is kénytelenek vagyunk követni az akkor lefektetett elveket.

Nem akarok arra az óriási függésre hivatkozni, melyben élelmiszerek beszerzése szempontjából a külfölddel szemben állunk, de érdemes megemlíteni, — épen ma kaptam adatokat a

Board of Tradetől — hogy nyersgyapju behozatalunk, a mely ötven esztendő előtt 90 millió font volt, 350 millió fontra emelkedett és hogy nyersgyapot behozatalunk ugyanennyi idő alatt 8 millió angol mázsáról 16 millióra, vagyis épen kétszerezésére szökött fel. Azt hiszem, hogy olyan nemzetgazdászok előtt, mint önök, uraim, nem szükséges kiemelnem, hogy készanyagokban a behozatalunk viszonylag csekély és importunk tulnyomó részben olyan anyagokból áll, melyeket idehaza semmi körülmények között nem állithatunk elő. Ezek olyan anyagok, melyeknek előállítására más államoknak óriási természeti előnyeik vannak. Az igazság az, hogy a mi védvamos ellenfeleink olyan állításokat imputálnak a szabad kereskedelem híveinek, a melyek nem állhatnak meg és a melyeket mi sohasem is állítottunk. Engedjék meg, hogy két példával szolgáljak. Soha a szabad kereskedelemnek egy híve sem állította, hogy mi annyira előtte vagyunk, vagy előtte lehetnénk ipari versenytársainknak, mint voltunk 50, vagy akár 20 esztendő előtt. A versenyben mi indultunk először és ha tekintetbe veszem azokat az óriási kiaknáztatlan és ki nem használt anyagi és szellemi erőforrásokat, a melyek felett olyan államok, mint Amerika és Németország rendelkeznek, a legnagyobb elismerés a szabad kereskedelem elvére nézve, hogy ma annyira elől lehetünk, amennyire tényleg vagyunk. Azt sem állította soha a szabad kereskedelemnek egy híve sem, hogy a védvamos államok tarifái nem károsítják érzékenyen a mi iparunkat és kereskedelmünket. Igenis károsítják, de minél jobban szaporodnak tapasztalataink, annál jobban látjuk, hogy milyen helyes volt Sir Robert Peelnek hatvan esztendő előtt hangoztatott elve, hogy védvamos tarifák leküzdésére legjobb fegyver a szabad behozatal. Paradoxonnak látszik ez az állítás, de az igazságot nem messze kell keresnünk. A szabad kereskedelem reánk és minden szabad kereskedelmi államra nézve biztosítja

a szükséges nyersanyagok és félgyártmányok és amennyiben szükséges, lehetővé teszi a feldolgozásukhoz szükségelt gépek vámmentes behozatalát. Az eredmény, mint a tapasztalat mutatja, — nem absztrakt elvet mondok — hogy a mi gyártmányaink, melyek ellen más államok vámtarifái irányulnak, nemcsak sikeresen versenyeznek a semleges piaczon, hanem még át tudnak törni a vámhatárokon is, sőt igen gyakran olcsóbban szerepelnek a piaczon, mint az illető országoknak váموkkal védett iparczikkei.

Végül még egy más kérdésre térek ki, a melynek úgy nemzetgazdasági, mint politikai szempontból rendkívüli fontossága van. Ez a szabad kereskedelem alapján álló állami gazdálkodásoknak az a képessége, hogy elő tudja teremteni a fokozott jövedelmet, melyre minden államnak a szociális reformok megvalósítása érdekében szüksége van. Sokan vannak, sőt közöttük nem egy igazi hive a szabad kereskedelemnek, — sajnálatlaltal kell emlitenem közöttük a *Spectator* jelenlévő szerkesztőjét, — a kik meg vannak győződve a szabad kereskedelem alapján álló állami gazdálkodás csődjéről és azt hiszik, hogy a legközelebbi jövőben azon választás előtt fogunk állani, hogy vagy lemondjunk a szociális reformokról, vagy egy vagy más formában védővámokat léptessünk életbe. Erre csak azt mondhatom, hogy a legutóbbi tapasztalatok szerint semmi sincs, a mi ezeket a sötét aggodalmakat igazolná. Nézzük csak egy pillanatra, hogy mi történt az utolsó három esztendő folyamán. Az egész világon, szabad kereskedelmi és védvamos államokban egyaránt, rövid, de annál intenzívebb gazdasági föllendülésnek jeleit láthattuk. Kérdés, hogy mi financiaális szempontból hogyan használtuk fel a szabad kereskedelmi politika mellett ennek az abnormis fellendülésnek az előnyeit? Erről a kérdéstről bizonyos szakavatottsággal beszélhetek, mert az utolsó három év folyamán nagyrészen

én voltam felelős ennek az országnak pénzügyi politikájáért. Mik voltak ezen három év politikájának legfontosabb jelenségei? Első sorban elhagytuk, azt hiszem elismerik, hogy igazán elhagytuk, a kölcsönök felvételének rendszerét, nem a befektetésszerű, hanem az évi költségvetésbe beillesztett kiadásoknál. Elengedtünk ezen három év alatt sok millióra menő adót, a mely különböző súlyal nehezedett a társadalom egyes osztályaira. Ugyanezen idő alatt sikerült az államadósságot és ezáltal az évi járulékot jelentékenyen csökkentenünk. Felhozom ezeket az adatokat, nem dicsekvésből, hisz ezt kötelessége tenni minden szabad kereskedelmi miniszternek, de felhozom őket azért, hogy a jelenlévő vendégeknek legyen alkalmuk kijelenteni, hogy Európának, vagy az egész világnak bármelyik állama képes volt-e az utolsó évek gazdasági fejlődését így kihasználni, vagy képes volt-e adófizetőinek akár most, akár csak ígéletben ilyen kedvezéseket nyújtani. Most, úgy látszik, a részleges depresszió időszakában vagyunk. Anynyira naiv nem vagyok, hogy megkiséreljem a jövőmondást, hogy ez az éra rövid vagy hosszú ideig fog-e tartani. A mult ősszel az Egyesült-Államokban az egész hitelszerkezetnek és nagyrészen a termelési mechanizmusnak összeomlása komoly és fontos következményekkel járt. Szabad kereskedelmi államok a termelő eszközök ilyen csődjét épen úgy nem kerülhetik ki, mint azok, a melyek a vámvédelem álláspontján vannak. De vajjon kénytelenek voltunk-e mi Angliában államadósságunk szaporításához folyamodni? Vajjon kénytelenek voltunk-e az adók leszállítása helyett adót emelni? De mindebből nem látok semmit és az egész gazdasági élet alapos megfigyelése után bátran kijelenthetem, hogy a mi szabad kereskedelmi pénzügyi rendszerünk igen is alkalmas egy mélyreható szociális program keresztülvitelére. Meg van azonkívül az a nagy elégtételünk is, hogy bárminemű adóztatási rend-

szerünk legyen is, az mindig egyetemes érdekek szolgálatában áll és nem szolgál egyéni czéloknak, vagy specziális és magánérdekeknek. Meglehet, a mit mondtam és a mire hivatkoztam, egoisztikus dicsekvésnek tüntetik föl. De ez volt a legjobb, a mit nyujthattam. Mi elmondhatjuk önöknek a szabad kereskedelem előnyeit. Önök viszont cserében felsorolhatják a másik rendszer káros oldalait.

Ismétlem azonban azt, a mit beszédem elején mondtam és ez az, hogy a szabad kereskedelem hívei, bármilyen is legyen országunk aktuális gazdasági politikája, egy közös téren találkoznak. Ez a közös tér a szabad kereskedelem és védvamos rendszer közötti ellentét úgy a belföldi, mint az internacionális gazdasági politika szempontjából. Ez az a pont, melyre végül rá akartam térni, a melyet külön akartam hangsúlyozni. Ezt vigyék haza magukkal mindannyian. Tanulságos ez egyaránt az egyes országokra és a nemzetközi életre nézve. Mit tapasztalunk az egyes országok tekintetében? Mindenütt harczot látunk, egyrésről a magán és specziális érdekek, másrésről az általános és közérdek között. A magánérdekek erősek, hódításra, érvényesülésre, mások elnyomására törekszenek. Másik oldalon a közérdek, — a melyhez az egyesek külön érdeke nem fűződik, — a közérdek gyenge és kevésbé jut szóhoz és gyakran rosszul van szervezve úgy a védelem, mint támadás szempontjából. A szabad kereskedelem azonban egyrészt a közérdek és a nagy társadalmi közösség szolgálatában áll, másrészt ellene van az egyes osztályok külön érdekeinek. Van azonban az éremnek egy másik oldala is, a mely az internacionális relációkra vonatkozik. A nemzetközi viszonylatban a szabad kereskedelem karöltve jár a nemzetek közötti békével és barátságos, jó viszonygyal. A mi princípiumunk a szabad kereskedelem, uraim, a szabad kereskedelem, a melynél egyik embernek, vagy egyik nemzetnek

nyeresége, nem vesztesége a másik embernek, vagy másik nemzetnek. Hagyjuk nyitva és szabadon a free trade utjait, engedjük, hogy szabadon és kényszerítés nélkül folyjék természetes medrében és előbb vagy utóbb meg fogják látni, — inkább előbb azonban, mint utóbb, — hogy a nemzetek gazdagsága növekedni fog és őszinte jóakaratral fognak viseltetni egymás iránt.“

A squith miniszterelnök után az egyes országok nevében még De Witt Warner (Amerika), Dr. Th. Barth (Németország), Ives Guyot (Franciaország), I. Martin (Kanada) és mások beszéltek. Különösen érdekes volt a kanadai delegátus beszéde, a ki a kongresszus egyik legérdekesebb pontját, az Anglia és az autonóm gyarmatok közötti preferenciális tarifa dolgát érintette. Szerinte Kanadában ma a preferenciális tarifa fönnáll ugyan, de maga az ország helyzeténél fogva, az Egyesült-Államok és Anglia között, eo ipso a szabad kereskedelemre van utalva és a politika hívei úgy a közgazdasági életben, mint a Dominion parlamentjében egyre nagyobb befolyásra tesznek szert.

A kongresszus tulajdonképeni tárgyalásai, melyeken az egyes előadók terjesztették be munkálataikat, 5-én délelőtt kezdődtek. Mint első előadó Edoardo Giretti olasz egyetemi tanár szerepelt

Vámpolitika Olaszországban

czimü tanulmányával. Elsősorban az olasz vámpolitika alakulását ismertette az 1887. évi erősen védvamos jellegű tarifa megalakulásával, utána pedig azon eredményeket vázolta, a melyeket ez a tarifa előidézett.

1. Az 1887. évi védvamos tarifa első sorban azt eredményezte, hogy Olaszország külkereskedelme az 1884—1886. évi 2.429 millió lira átlag-

ról 1888—1891. között 2.156 millióra hanyatlott. A csökkenés így évi átlagban 273.000.000 lirára, vagyis külkereskedelmi forgalomnak 11·24%-ra rugott.

2. Ez a hanyatlás egyaránt kiterjedt a behozatalra, a mely 1.412 millióról 1.253 millióra (10·11%) és a kivitelre, a mely 1.016 millióról 903 millióra (12·51%) csökkent.

3. A kiviteli kereskedelemnek újólagos föléledése 1892—93-ban a közép-európai államokkal kötött új kereskedelmi szerződéseknek volt tulajdonítandó. Ezt a liberálisabb irányt Európa Caprivi német birodalmi kanczellárának köszönhetette; ez irány hatása alatt az olasz vámrendszernek 1887 óta megkezdett szigorú és rövid iránya némileg engedett.

4. Az olasz külkereskedelemnek újabb fellendülése, a mely 1898-ban kezdődött, a Franciaországgal létrejött kereskedelmi „entente“-nek tulajdonítandó, a mely 1899-ben kezdte igazán éreztetni hatását. A statisztikai számadatok megfigyelésénél azonban tagadhatatlanul nagy szerepet játszott az általános drágulás is, a mely az összes ipari anyagoknál 1907-ig tapasztalható volt.

Giretti számításai szerint Olaszország lakosságából átlag husz millió állandóan érzi azokat a terheket, melyeket a vám ró az országra, viszont maximális becslés szerint legfeljebb két millióra rughat azon személyek száma, a kik valamely iparág védelmének előnyeit élvezik. A lakosság túlnyomó részének igazi érdeke a szabad kereskedelmet kívánja meg és a tarifának ilyen megreformálása módot adna arra, hogy új egészséges iparágak fejlődjenek a mostani handicapszerűen fejlesztett ipar helyett.

A vámrendszer káros voltát igazolja az az eset is, a mely az 1907. évi termés után volt tapasztalható. Ez évben Olaszország termése szokatlanul bő volt; az őszi hónapok folyamán a behozatal nagyon erősen megcsappant és ez volt az

első eset, hogy a vámok nem gyakoroltak lényeges befolyást a buzaárak alakulására. Ez az előny azonban rögtön megszűnt, mihelyt a gabona kínálata kevésbé intenzív volt. Tavasszal a nagy gabonakereskedők már óriási haszonnal tudták árujokat eladni a fogyasztók és kisebb kereskedők rovására, a kik ennyi ideig várni nem tudtak.

Olaszország gabonaszükséglete évi átlagban mintegy ötven millió métermázsa; ezen gabonáért a vám, illetve a vámok által előidézett drágulás révén az ország mintegy 375 millió lírával van megadóztatva. Maga a kincstár jövedelme nem volt nagyobb az utolsó négy évi átlagban 75 millió líránál. 300 millió azon belföldi termelők javára esett, a kiknek érdekükben áll, hogy az ország széles néprétégének rovására gazdagodjanak.

Olaszországban milliók és milliók nem esznek buzakenyeret, csak ünnepek alkalmával és betegség esetén, máskülönben kénytelenek a kukoricza liszttel megelégedni. Így támad a pellagra, ez a borzasztó nyavalya, a mely Olaszországnak még legdusabban termő vidékein is előfordul. Mit eredményez ez a rendszer? Olaszországban egyre növekszik a forradalmi szocializmus, a mely gyakorta véres excessusokban jön kitörésre. Ez pedig nagyrészt csak az agrárius és iparos védvamos körök gazdasági politikájának tulajdonítandó.

A szabad kereskedelem kilátásai Németországban.

Ezen a czimen tartotta meg a második előadó, Georg Gothein előadását. Véleménye szerint a jelenlegi gazdasági irányzat Németországban a szabad kereskedelemre egyáltalán nem kedvező. Németországban a közönséget belenevelték abba, hogy a kormány adjon meg minden lehető előnyt és könnyebbséget a kivitelnél, de viszont protektív vámok formájában támasszon minél nagyobb nehézségeket a behozatalnál. Ennek a rendszernek az apostolai még nem tudták belátni, hogy a külföldi vesenynyel szemben előnyösebb

volna, ha a vámok révén a munka és az iparhoz szükséges nyersanyagok árát mesterségesen nem emelnék. Pedig Németországban igen sok hive van a szabad kereskedelemnek. Mint közvetlenül érdekeltek, mellette vannak a bankok, a nagykereskedők és a kiskereskedők nagy része is. Egy részük természetesen az eminenter agrikulturális vidékeken nem mer igazán szint vallani. A hajózás érdeke szintén a szabad kereskedelmet kívánja. A vasutak, minthogy Németországban az állam kezében van a legtöbb vonal, kívül esnek a játékon. Németországban a szabad kereskedelem és protektív vámok kérdése egyértelmű azzal, hogy drága legyen-e a kenyér vagy olcsó, drága legyen-e az élet, vagy sem. E körül folyt a harcz a választásokon is. Sajnos, a polgári elem, a mely a szabad kereskedelem politikáját kívánja, igen sok helyen gyenge és szervezetlen volt ahhoz, hogy jelölteket állítson. A szociáldemokrata párt szabad kereskedelmi ugyan, de ott viszont a politikai ellentétesek nagyobbak, semhogy arra szavazhatnának. Szabad kereskedelmi pártok ma Németországban a szociáldemokraták, liberálisok, lengyelek és dánok. Ezzel szemben a protektív rendszer csak aránylag kevés iparvállalatnak és a nagy földbirtokosoknak van érdekükben, a kik így akarják czikküket a nagy közönség rovására mesterségesen megdrágítva eladni. Elég megbízható számítások szerint a szabad kereskedelmi szavazatok száma a legutóbbi választáson 4,400.000, a protektív vámrendszer mellett leadott szavazatok száma pedig 5,160.000 volt. Ezzel azonban a képviselők száma egyáltalán nincs arányban, mert a Reichstagnak jelenleg 140 szabad kereskedelmi és 255 protekcionista tagja van. Ez a kérdés politikai oldala. Gazdasági szempontból azonban, különösen depressziós években egyre erősebben lehet érezni, hogy végeredményben szakítani kell majd azzal a rendszerrel, a mely mesterséges drágulást eredményez az egész vonalon.

Hollandia ipari és mezőgazdasági fejlődése.

A. Heringa, a holland szabad kereskedelmi egyesület elnöke ezen a czímen számolt be országának kereskedelmi politikájáról. Hollandia nem teljesen szabad kereskedelmi állam ugyan, de alacsony 5⁰/o-os beviteli vámjaival az európai államok között de facto mint ilyen szerepelhet. Ezen alacsony vámnak tulajdonítandó ilyen nagy mértékben az a nagy gazdasági fejlődés, amely ebben a kis országban az utolsó évek folyamán tapasztalható volt. Az erre vonatkozó statisztikai adatok csoportosítása után az előadó rámutatott arra az érdekes körülményre, hogy az alacsony, alig érezhető vámok folytán a holland hajóépítők olcsóbban szerezhetik be a német vasat, mint a német fogyasztók. A német vasgyárak ugyanis ott-hon áraikat csaknem a vám magasságáig emelhetik, míg Hollandiában, a hol nagy idegen versenynyel kénytelenek megküzdeni, kénytelenek sokkal olcsóbban eladni. Ez a különbség a lemezvasaknál gyakran 25⁰/o-ra is rug.

A védvám okozta drágaság illusztrálására Heringa egy hollandi és német határszéli város, Enschedé és Gronau esetét hozta fel, a melyek csak öt mértföld távolságban vannak egymástól. E két városkában az árak következőképen alakultak (hollandi cent):

	Enschedé	Gronau
rozskenyér (1/2 kg.)	4 ¹ / ₂	6 ¹ / ₂
buzakenyér (1/2 kg.)	7	9
buzaliszt (1/2 kg.)	8	9 ¹ / ₂
rizs (1/2 kg.)	8	9 ¹ / ₂
kávé (1/2 kg.)	50	54
vaj (1/2 kg.)	65	81
sajt (1/2 kg.)	40	48
marhahus (1/2 kg.)	45	48
sertéshus (1/2 kg.)	42 ¹ / ₂	48
sonka (1/2 kg.)	50	60
kolbász (1/2 kg.)	42 ¹ / ₂	45

A munkabérek a német oldalon magasabbak ugyan, de a különbözet a hasonlíthatatlanul magasabb árak mellett tekintetbe nem jöhet. Számos német gyáros munkásai számára a holland oldalon épített házakat, mert ott sokkal olcsóbban és jobban élhetnek. Hasonló példák egész sorozatával igazolta még azokat az előnyöket, melyeket a szabad kereskedelmi rendszerhez közel álló Hollandia Németországgal szemben élvez és reményét fejezte ki, hogy országa ezen tapasztalatok alapján teljesen át fog térni a szabad kereskedelmi politikára.

Szabad kereskedelem és védvám Dániában.

E czimen *Peschke-Köedt* kopenhágai gyáros tartott előadást. Szereplése annál érdekesebb volt, mert ő volt a kongresszus egyetlen olyan gyáros tagja, a ki mint aktív szereplő részt vett a tárgyalásokon és a szabad kereskedelem abszolút hívének vallotta magát. Hivatkozott arra, hogy Dánia, a mely száz év előtt Európa legszegényebb országai közé tartozott, ma a legvirágzóbbak közé emelkedett és ezt a jelenséget főként a szabad kereskedelmi elveknek tulajdonította, a melyek különösen az agrikulturális téren érvényesültek igen erősen. Dánia mezőgazdasága a szabad kereskedelmi elvek mellett, melynek különösen a parasztság körében van igazi talaja, rendkívül magas fokra emelkedett és a dán mezőgazdasági termények kivitele a szintén szabad kereskedelmi Angliába igen nagy arányokat öltött. Az ipar természetesen vámokkal van védve Dániában is. Hogy helyes-e az a rendszer az más kérdés. *Peschke-Köedt* e pontnál a szabad kereskedelem azon állítását bizonyította, hogy e vámvédelemnek az értéke voltaképpen csekélyebb, mint a vele előidézett drágulás. Ennek igazolására igen terjedelmes statisztikai anyagot is mutatott be, melyek illusztrálni voltak hivatva, hogy bizonyos vámok mennyi

indirekt költségébe kerülnek a lakosságnak. Ilyen számításokat természetesen csak olyan kicsiny és egységes viszonyok között levő országban lehet tenni, mint Dánia, viszont azonban az a körülmény, hogy ezek csak egy kicsiny országnak az adatai, bizonyos mértéket a bizonyító értékből levonnak.

A protektív vámok politikája Angliában.

Angliában tudvalevőleg az utóbbi évek folyamán meglehetősen erősen jelentkezett a protekcionista mozgalom és mint közleményem elején is kifejtettem, nagyrészt ez ellen hívták össze a szabad kereskedelmi kongresszust. Ezzel, az angliai protektív vámoknak a kérdésével foglalkozott a kongresszuson Russell Rea képviselő, a liberális párt kiváló tagja. Beszédében, a mely történelmi visszapillantással kezdődött, elsősorban azt emelte ki, hogy Angliának a szabad kereskedelemre való áttérése nem absztrakt elméletek, hanem a gyakorlati szükségletek következése volt. Hatvan esztendő alatt a szabad kereskedelem beigazolta életképességét és bizonyára életképes marad még a jövőben is. Igen, de Angliának vannak politikai pártjai, a melyek a szabad kereskedelemnek ellenségei és védvámokat kívánnak. Ez természetes is, noha az illetőknek egész gazdasági politikájuk akaratlan álokoskodáson épül fel. Hatvan esztendeje Angliának monopoliuma volt a tengeren és Anglia volt a világ egyetlen igazi kereskedő állama. Ma az angol kereskedő már nem találja magát egyedül a világpiaczon; ma már veszedelmes versenytársai vannak. Az angol kereskedelem a többiekhez viszonyítva relative kisebb lett. Az átlagos publikum, minthogy a többi államok protektív politikát követnek, nagyon könnyen hajlandó az idegen kereskedelem megnövekedését ennek a rendszernek tulajdonítani, noha ez a természetes fejlődésben keresendő. Védvámot kíván-

nak Angliában is, noha, mint a tapasztalatok mutatják, arra semmi szükség sincsen.

A szabad kereskedelmi államok gazdasági organizációja tökéletesebb. A munkáskérdéssel kapcsolatban bátran lehet állítani, hogy ez a rendszer a jobb. Fellendülés időszakában, mikor minden munkáskézre szükség van és kereseti alkalmak bőven kínálkoznak, védvámra eo ipso szükség nincs, depresszió időszakában pedig a rossz gazdasági helyzet súlyát kevésbé érzik azon államok munkásai, a melyek a szabad importot megengedik.

Végeredményben Rea Russel az angol szabad kereskedelmi politika előnyeit, a mely megengedi minden nyersanyag, félgyártmány, készáru, szerszám és gép vámmentes behozatalát, a következő négy pontban foglalta össze:

1. A szabad kereskedelem tette lehetővé, hogy az angol iparczikkék átjutnak idegen vámhatárokon és gyakran a vámvédett iparczikkékkel fölveszik a versenyt; a komplikált vámrendszerrel bíró államok ipara ugyanis gyakran hátrányos helyzetben van termelő eszközeinek mesterséges megdrágítása folytán;

2. lehetővé tette Anglia szupremáciáját a semleges piaczon;

3. Anglia maradt a legalkalmasabb terület minden új iparág meghonosítására, melyekkel a civilizáció haladása összefügg;

4. lehetővé tette, hogy Anglia vezető helyet foglaljon el mindazon gazdasági ágakban, a melyek természetüknél fogva a protektív rendszert nem bírják el, mint a tengeri kereskedelem és a nagy finanziaális vállalkozások, a melyeknek tere a külföld ugyan, de tényleg az ország gazdaságát szolgálják.

Belgium vámpolitikája.

Jules Lecocq, a belga delegátusok egyike történelmi alapon vázolta azt a hatást, a

melyet a változó tarifarendszerek Belgium gazdasági helyzetében előidéztek. 1815—1830 között a Hollandiával egyesített Belgium az alacsony vámrendszer mellett virágzó gazdasági helyzetnek örvendett. 1847-ig a védvámrendszer jutott érvényre és a kereskedelem és ipar részleges stagnációját idézte elő. 1847-ben a liberális párt megkezdte a vámtarifának szabad szellemű reformálását. A következő tizenhárom év alatt négy nagy reformon ment át a vámrendszer: az élelmezési anyagok vámját nagyon alacsonyra redukálták; a nyersanyagok vámját eltörölték; a kiviteli vámokat megszüntették és végül az átmenő árukat vámmentessé tették. Ez üdvös intézkedések hatása nem maradt el és Belgium ma nagyrészen ezen liberális, ha nem is egészen szabad kereskedelmi politikának köszöni azt az elsőrangú helyet, melyet a világ gazdasági életében elfoglal.

Vámtörvényhozás Franciaországban.

E czimen Gustave Schelle azokat a tapasztalatokat vázolta, melyeket Franciaország nemzetgazdászai tettek a szabad kereskedelem és védvamos politika tekintetében. Franciaország keresztülment egy olyan vámpolitikai érán, a mely némileg hasonló volt a szabad kereskedelemhez; ma ellenben védvamos irányzatban van. A védvamos rendszerrel azonban velejár az elégedetlenség; még a legjobban támogatott iparágak is állandóan panaszkodnak és többet követelnek. Mint különös, de megszívlelésre méltó jelenség említhető fel, hogy a statisztikai kimutatások szerint a védett iparágakban a munkabérek a legtöbb esetben alacsonyabbak, mint a többieknél. Ives Guyot számításai szerint a vámok által nyújtott előnyöket a mezőgazdaságban az egész lakoságnak legfeljebb 8 százaléka, az iparban pedig 5 százaléka élvezi. Ezen csekély töredék érdekében kénytelen az egész ország a vámok okozta

terheket viselni. A francia tarifa inkonzekvens. A buza vámja volt időről-időre 3, 6 és 7 százalék, drágaság idején pedig egészen eltörülték. A tarifának ez a váltakozó volta, a mely más téren is tapasztalható, gyakran lehetetlenné tette a kereskedelemben és iparban a jövőre szóló számításokat.

Amerikai problémák.

A délutáni folytatólagos ülésen W. G. Sumner, a Yale-egyetem tanára vázolta azokat a hatásokat, melyeket a tülzásba vitt védvamos politika Amerikában előidézett. Amerikában az átlag 50 százalékos vámok mellett igenis fejlődött ipar, de ez nagyrészben nem a védvamosoknak, hanem az ország természetes fejlődésének tulajdonítandó. Egy olyan kiapadhatatlan erőforrások és olyan szellemű lakosság felett rendelkező országnak, mint az Egyesült Államok, fejlődni kellett bármilyen rendszer mellett is. A védvamos rendszer mellett az élet költségei azonban hihetetlenül megdrágultak és nagyobbak, mint bárhol a világon. Számos iparág, a melynek eleme a szabad kereskedelem, egyáltalán meg sem honosodhatott. Más iparágak esetleg direkt a védvamosok hatása alatt létrejöttek ugyan, de a védelem, melyben az ipar ilyenformán részesül, gyakran a minőség rovására megy. A védvamos teoriának alapja az, hogy egy ország a többiek rovására gazdagodjék. Az ilyen teoriákat azonban az élet megczáfolja, mint azt a legutóbbi amerikai gazdasági válság is megmutatta.

*

A felvetett kérdésekhez hozzászóltak Brentano (Németország), T. A. Hobson (Anglia), Franklin Pierce (Amerika), Louis Post (Amerika) és A. Mond kongresszusi tagok.

Különösen érdekesek voltak Brentano, Hobson és Franklin Pierce hozzászólásai, a kik egyaránt azt fejtegették, hogy a védvamos tarifa adja

meg igazán a lehetőséget a trösztök és egyéb nagy ipari alakulások létrejövetelére, a melyek tulajdonképpen a fogyasztóközönség rovására dolgoznak és végeredményben gyakran megkísérlik, hogy még az állam fölé is kerekedjenek. Más oldalról a védvamos politika a gazdasági elégedetlenség és a szocziálizmus terjedésének egyik előmozdítója. Amerikában a munkáspártot igazán a védvamos rendszer növelte meg és az tette politikai faktorrá. Megjegyzendő, hogy amennyiben a munkáspárt ellensége az életet mesterségesen megdrágító védvamosoknak, helyes politikát követ és ebben az összes liberális elemek rokonszenvére számíthat.

A kanadai tarifa.

Augusztus 6-án az előadások sorozatát Joseph Martin kanadai delegátus vezette be a kanadai tarifa ismertetésével. 1876-tól kezdve vázolta a kanadai vámpolitika fejlődését, mely időtől kezdve Kanada a jövedelmi vámok rendszeréről a protektív vámok rendszerére tért át. Először a protektív vámoknak a konzervatívek voltak a bevezetői, később azonban, sajnos, a liberális párt is az állítólagos közhangulatra való tekintettel, ezen rendszer mellé állott. Sajnos, a védvamosok nem annyira az ipart, mint inkább a politikai korrupciót mozdították elő és a nagy korporációk biztosítottak mindennemű előnyöket maguknak. Jelszó volt az idegen ipar kiszorítása Kanadából. Hogy ezt az eredményt elérni nem lehetett, természetes. A védvamosok mellett kevesen gazdagodtak, a nagy tömeg előnyüket nem érezte, sőt azok súlyos terheket raktak rája. És noha ma Kanadában mindkét nagy politikai párt a védvamosok mellett van, egyre szaporodnak az önálló és független gondolkozású elemek, a melyek a szabad kereskedelem politikáját szeretnék érvényre juttatni.

Amerika gazdasági helyzete.

A kongresszus legérdekesebb előadásainak egyikét e czímen Franklin Pierce amerikai delegátus tartott, melyben beszámolt azokról az eredményekről, a melyeket a rendkívül magas vámok a nagy amerikai köztársaságban előidéztek. Eltekintve a politikai viszonyoktól, a melyek talán még rosszabbak, mint Kanadában, gazdasági szempontból az eredmény az, hogy kevés kivált-ságolt elem ipari termékeit a magas vámok védelme alatt drágábban tudja eladni, mint negyven esztendővel ezelőtt, noha azóta a gépipar haladása következtében a termelési költségek jelentékenyen alacsonyabbak lettek, sőt számos esetben a régi termelési költségeknek egy tizedére szállottak alá. A védett gyárosok így bátran megmaradhattak régi áraik mellett és való-sággal billiókat raboltak ki a közönség zsebéből. A nagy iparbárók és hivatásos politikusok szövet-kezése aláásta az egész társadalmi moralitást. A külföldi verseny kizárása mellett azelőtt soha nem ismert, egészségtelen ipari alakulások jöhet-tek létre, melyek nagyobb hatalomra tettek szert, mint a kongresszus és az elnök és dacolni mer-tek az egész közvéleménnyel is. A tarifarendszer és a nyomán kifejlődött trösztök az Egyesült-Államokban a modern idők legnagyobb korrup-czióját eredményezték. Annak idején az Unio alkotmányának megalkotói megváltozhatlan elv gyanánt jelentették ki, hogy a köztársaságot maga a nép kormányozza. Mielőtt azonban a nép igazán kormányozhatott volna, már föléje emelkedtek az olaj-, vas-, aczél- és egyéb királyok, a kik na-gyobb terheket raktak a nép vállára, mint az igazi uralkodók. Szubvenziók a czukortermelők-nek, hajótulajdonosoknak, ezüstabányatulajdonosok-nak, egész iparágak adómentessége a különböző államokban, ez ma az Unio helyzete. Nem a vál-lalkozás, hanem az állam az iparnak a legfőbb

őre. Ha rossz a gazdasági helyzet, a védvamos iparosok és a szocialisták egyaránt azt követelik, hogy az állam segítsen rajtuk. Mondjuk, hogy a protektív rendszer mellett mesterségesen tényleg keletkeztek új iparágak. Válságok idejében azonban ezek az üvegbázi alakulások eo ipso összeomlanak és mindennél rosszabb pánikokat idéznek elő. Ezekre az ipari alakulásokra, a melyek nem a természetes fejlődés talajából fakadnak és a melyeknek ilyen visszahatásaik vannak, a gazdasági életben semmi szükség nincsen.

Egy másik amerikai delegátus, L. P. Erich szintén ezekkel a kérdésekkel foglalkozott és különösen a tarifapolitikának a legutóbbi amerikai válsággal való összefüggését világította meg. A válság előtt Amerika közgazdasági élete a legvirágzóbbnak látszott és mindenkin szilárdan élt a határtalan lehetőségek megvalósításának hite. Mikor a nagy összeomlások bekövetkeztek, mindenki kereste a krízisnek az igazi okát. Pénzrendszer, a nagy gazdasági korporációk ellen indított akció, bizalmatlanság, mindezek kétségtelenül hozzájárultak a válság akuttá tételéhez, az alapokat azonban az Egyesült-Államok kereskedelmi politikája adta meg. Protektív vámok mellett a nagy nyereségek folytán a tultermelés tendenciája jelentkezik egyrészt és a nagy drágaság folytán a fogyasztás megszorításának tendenciája másrészt. A gazdasági élet természetes egyensulya felbillen és beáll a válság, a mely az ipari és kereskedelmi életet gyakran hosszú időre károsan befolyásolja. Mint azonban a jelen eset is mutatta, az ilyen válságok első sorban a protektív rendszerű államokat. Amerikát és Németországot érintik igen súlyosan, míg a teljesen szabad kereskedelmi, vagy legalább is hozzá közel álló országok a válságok súlyát sokkal kevésbé érzik meg.

Ugyane kérdésről beszélt még Philip Bright, I. Denton Hancock és D.M.

Mason is. Utóbbi valószínűségi számítások alapján azokat az esetleges változásokat magyarázta, a melyek az Egyesült-Államokban a szabad kereskedelmi politikára való áttérés után bekövetkezhetnének. Számításai alapján természetesen arra az eredményre jutott, hogy az Egyesült-Államok gazdasági élete, ha a szabad kereskedelmi elvek megvalósítása után a természetes fellendülés irányába terelődik, még nagyobb fellendülésnek néz elébe, mint eddig volt tapasztalható.

A vámok az állami bevételek szempontjából.

E kérdést hosszabb előadás keretében Bastable dublini egyetemi tanár ismertette. Abból indult ki, hogy a váelmélet híveinek egyik kedvencz érvük, hogy vámok nélkül az egyre növekvő állami szükségleteket fedezni nem lehetne és a vámokra az államnak a bevételek szempontjából van szüksége. A vámbevétel azonban természeténél fogva egyike azon jövedelmi forrásoknak, a melyek legtöbb költséget emésztene meg és sok zaklatás mellett a legcsekélyebb anyagi eredménnyel járnak. A váelmélet hívei azt mondják, hogy a vám az egyetlen igazi expanzív bevételi forrás, a mely a kereskedelem növekedésével karöltve szintén emelkedik. Igen, de ez a társadalom széles rétegeinek megterhelésével jár, másrésről épen akkor mondja fel a szolgálatot és akkor veszíti el expanzivitását, mikor különböző események az államot a legnagyobb megpróbáltatások elé állítják. Anglia pénzügyei hatvan esztendő alatt állandó expanzív képességről tesznek tanácsot és Anglia olyan esztendőket, mint a krími és délafrikai háborúk évei, nagyobb megrázkódtatások nélkül, könnyebben volt képes elviselni, mint bármelyik protektív rendszerű ország.

W. Lotz (Németország) hozzászólásában osztotta Bastable fejtegetéseit és felhozta azokat a tapasztalatokat, melyeket Németországban a vámnál jövedelmezés szempontjából tettek. Első-

sorban a vámok jövedelme mindig alatta maradt a várt eredménynek, másodsorban a vámkezelési költségek mindig óriási összegeket emésztettek fel, harmadsorban a vámjövödelmeknek tényleg csak egy tizenkettedrésze maradt mindig az állam kasszájában, a többit különböző formákban magánérdekek támogatására fordították.

Herbert Miles, az Egyesült-Államok gyár-iparos szövetségének tarifa-szakosztályi elnöke, ismételtén Amerika szempontjából tárgyalta a kérdést és utalt arra, hogy ma már az Unió ipari körei is erősen kívánják a vámtarifa revízióját. Ezek a körök korántsem akarnak ugyan a szabad kereskedelmi politikára áttérni, de ismerik a jelen vámtarifa egyenetlenségeit és inkonzekvenciáit és módosításokat kívánnak. Szinte kőmikus hatásu az is, hogy míg Washington és Hamilton az Egyesült-Államok fejletlen iparának védelmére megelégedtek 5—7⁰/₀-os vámokkal, addig ma az átlagos vám 45⁰/₀ az érték után. Jövedelmi szempontból azonban még ezek a rendkívül magas vámok sem teszik jóvá azokat a hátrányokat, melyeket az ő révükön az egész ország közönségének viselni kell. Ezek a szempontok kezdik az Egyesült-Államokban megérlelni azt a hitet, hogy a mai vámtarifa nem csupán következetlen és súlyos, hanem elviselhetetlen és sürgös reformra szorul.

A kereskedelmi szerződések.

Erről a kérdéstről Ives Guyot francia delegátus tartott előadást. Ismertette a kereskedelmi szerződések multját és különösen azt a viszonyt, a mely e tekintetben a mult század folyamán Francia- és Angolország között fönnállt. Sajnálatosul konstataálta, hogy egyrészt Franciaország távolódott el azoktól az elvektől, a melyeket az 1860. évi szerződés megalkotói szem előtt tartottak, másrészt, hogy a szabad kereskedelmi Anglia elég magas vámot vetett ki különböző árukra, különösen a Franciaországot elsősorban érdeklő borokra.

A jelenlegi entente cordiale a legjobb alkalom arra, hogy a gazdasági szempontból is szorosabb összeköttetés létesíttessék. Addig, míg ez a szabad kereskedelem formájában önmagától megvalósul, olyan formájú kereskedelmi szerződést kellene létesíteni, a mely Európának e két fontos gazdasági területe között a korlátokat keskenyebbé teszi. Továbbmenve, ma a protektív gazdasági politika időszakában a kereskedelmi szerződések rendszerével kellene legalább áthidalni azt az ürt, a mely a szabad kereskedelmi rendszertől elválaszt. E kereskedelmi szerződések megkötésénél Ives Guyot a következő szempontok figyelembevételét kívánja különösen:

1. A kereskedelmi szerződések képviseljék a tartósság és biztos összeköttetés elvét arra az időre, míg a gazdasági politikában a protektív vámok dominálnak.

2. Kereskedelmi szerződések minimálisan tíz esztendőre kötendők, minden egyes esetben a legtöbb kedvezményt biztosító záradékkal.

3. A kereskedelmi szerződéseknek záradékot kell tartalmazni, a mely a prohibítív export prémiumokat eltiltja.

4. Ha a gazdasági élet egész mezejére kiterjedő kereskedelmi szerződés valamely oknál fogva nem köthető meg, legalább ideiglenes egyezmények létesítendők, melyek rögtön hatnak és a melyeket végleges szerződések követnek.

5. Anglia és Franciaország között minél előbb egyezmény létesítendő a következő alapon: Egyrészen Franciaország megszünteti a surtaxe d'entrepôt rendszerét, másrészt Anglia a borvámokat 50 százalékkal redukálja.

*

Augusztus 7-én főként a kereskedelmi szerződésekről folyt a vita. Arndt németországi delegátus Ives Guyot-tal szemben azon nézetének adott kifejezést, hogy a kereskedelmi szerződések gyakran nem az egyes államok közötti forgalom előmozdítására szolgálnak, hanem azon czélzattal

jönnek létre, hogy más, a szerződésen kívüli államokat a forgalomból kizárjanak. A míg a kereskedelmi szerződések ilyen alapon állanak, addig azoknak a szabad kereskedelem szempontjából nem sok jelentőségük van. Arndt hozzászólása különösen azon szempontból volt érdekes, hogy a kongresszus folyamán első ízben ő kritizálta meg kissé erősebben Anglia szabad kereskedelmi politikáját. Szerinte a szabad kereskedelem elveivel nem egyezhető össze a preferenciális vámok elve a kolóniákban, nem egyeztethető össze az a féltékenység, a melylyel az angolok minden idegen lobogóra tekintenek a semleges területeken. A maga részéről elismerte azt, hogy Németországban jelenleg a protektív irány a domináló, de viszont rámutatott arra, hogy ujabban a német kormány részéről számos intézkedés történt, a mely hivatva van a kereskedelem útjában álló nehézségeket elhárítani. Ezt vannak hivatva szolgálni a legutóbb létrejött különböző vámegyezmények, a nyitott kapu politikája a gyarmatokban, a vámkezelés szigorának enyhítése. Ezek mind olyan tények, a melyek előlmereven elzárkózni nem lehet és a melyek valószínűleg arra vezetnek, hogy Németország lassan-lassan, nagyobb rázkódtatások elkerülése nélkül, áttérhessen a szabad kereskedelem rendszerére.

Hasonló értelemben szólaltak fel még dr. Bretscheld (Németország), dr. Barth (Németország), Jules Hayem (Franciaország), A. Mc. Fred (Kanada) és Cassano hg. (Olaszország) is.

A tárgyalások végeztével a kongresszus megválasztotta a nemzetközi szabad kereskedelmi bizottságot, a melynek feladata lesz az 1910-ben megtartandó második nemzetközi szabad kereskedelmi kongresszust előkészíteni. A kongresszus helye véglegesen még nincs megállapítva; valószínűleg Hága, Brüsszel és Antwerpen között fognak dönteni. A hely végleges megállapítását a kongresszus a bizottság belga, holland tagjaira és

a Cobden-Club elnökségére bizta. A bizottság tagjai a következők:

Ausztria: Adolf Schwarz, császári tanácsos és dr. Alexander Ritter von Dorn.

Ausztrália: Pulsford szenátor, Max Hirsch, A. Solomon.

Belgium: Louis Strauss és Charles Corty.

Dánia: Peschke-Köedt.

Egyesült-Államok: John de Wett Warner és Harvey Shepard.

Franciaország: Ives Guyot és Gustave Schelle.

Hollandia: báró d' Aulois de Bourouill és dr. A. Heringa.

Kanada: I. Martin.

Magyarország: dr. Mandello Gyula.

Olaszország: Gaetano Mosca és dr. Edoardo Giretti.

Oroszország: Ivanov Ozerov és Vladimir Sviatlovszki.

Spanyolország: don Pablo Bosch és don Antonio Rodriguez.

Svédország: Prof. Cassel és báró C. C. Boude.

Cobden-Club: Lord Welby, Alfred Mond, Russel Rea, T. Fischer Unwin, dr. Baskett, I. A. Murray Macdonald.

A bizottság befejezése után lord Welby, a kongresszus elnöke köszönetét fejezte ki a tagoknak működéséért és leszögezte az elért eredményeket. A kongresszus, — ugymond, — kiinduló pontja volt egy internacionális szabad kereskedelmi föderációnak, a melynek működése bizonynyal nem lesz eredménytelen. A kereskedelem szabadsága az, a melynek érdekében mindannyian működtek és ez a szabadság be is fog következni.

*

Hogy a szabad kereskedelmi kongresszus Angliának nemcsak liberális, hanem konzervatív köreiből is nagy érdeklődést keltett, természetes. A konzervatív táborból nem is késtek kommen-

tárokkal kíséрни a szabad kereskedelmi kongresszus tárgyalásait. A legérdekesebb konzervatív választ a Times augusztus 6-iki száma közölte I. Ellis Barker tollából. Ellis Barker cikkében a kongresszus legérdekesebb beszédére reflektált, melyet Asquith miniszterelnök intézett a vendégekhez. A cikket érdekességénél fogva egész terjedelmében közlöm :

Asquith miniszterelnök a Cobden-Club dinerjén tartott beszédében három érvet, egy pénzügyit, egy szociálist és etikait hozott fel, melyekkel a szabad kereskedelem ügyét védeni igyekezett. Érvei nagyon plauzibiliseknek tűnhettek fel és hatottak, mert volt visszhangjuk; Asquith ur és a szabad kereskedelem szerencsétlenségére azonban egyáltalán nem feleltek meg a tényeknek.

Pénzügyi szempontból Asquith ur a következőket hozta fel a szabad kereskedelem igazolására: „A szabad kereskedelem eredménye, mint a tapasztalat mutatja, az, hogy a mi gyármányaink, a melyek ellen főleg irányul a többi államok védvamos tarifája, nemcsak sikerrel versenyeznek a semleges területeken, hanem átjutnak a védvamos államok vámkorlátaín és gyakran olcsóbban kerülnek piacra, mint az illető államok védett iparczikkei.“

Ezt azt állítást könnyen megczáfolhatjuk, ha a szabad kereskedelmi Anglia és a protektív politikát követő Németország közötti kereskedelmet tanulmányozzuk. Az alábbi adatok az 1907. évi külkereskedelemre vonatkoznak és a néhány napja megjelent „Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich“ czimű évkönyvből vannak véve.

Ez évkönyv 204. oldalán a következő adatok foglaltatnak :

Német kivitel Nagy-Britanniába		Brit import Németországba	
Arany és ezüst	7.400.000	Szén	10.755.000
Zab	635.000	Arany és ezüst	4.775.000
Vas	600.000	Vas	1.365.000
Czukor	7.470.000	Bőr	1.365.000
Gyapjuszövet	1.685.000	Hering	1.080.000

Német kivitel Nagy-Britanniába		Brit import Németországba	
Egyéb gyapjuárú	435.000	Hal	355.000
Selyemszövet	1.490.000	Nyersrész	1.000.000
Keztyű, divatárú	1.410.000	Őn	385.000
Anilin-festék	1.000.000	Gyapotfonal	6.115.000
Játékszer	970.000	Gyapjufonal	5.495.000
Gyapotszövet	780.000	Vaslemez	700.000
Egyéb gyapotárú	635.000	Gyapjuszövet	840.000
Szalag	530.000	Fésűstonal	840.000
Kerékpár	775.000	Gyapotszövet	565.000
Himzés	580.000		
Zongora	565.000		
Szőrmeárú	550.000		
Porcellán	545.000		
Bőrárú	430.000		

A két számhasáb összehasonlítása kiváló érdekességű. Anglia, a mely Cobden elmélete szerint mindig a világ műhelytelepe volt és az marad, Németországot főként szénnel és hallal, gyarmati terményekkel, arannyal, ezüsttel, rézzel, ónnal, szörmével, továbbá fonalakkal látja el, melyek nyersanyag gyanánt szerepelnek a német ipar számára. A teljesen kidolgozott anyagok a lista végén szerepelnek és értékük az egész összeghez viszonyítva nagyon jelentéktelen. A táblázat azt is mutatja, hogy a német tarifapolitika igen előnyös a német és igen káros az angol iparra nézve. Németországban, mint Bismarck mondotta „a védvám a munkát védelmezi.“ A táblázatokból kitűnik, hogy Németország vámpolitikája az angol munka ellen irányul és ezt, amennyiben a Németországba irányuló kivitelről van szó, érzékenyen károsítja is. Egyáltalán nem lehet beszélni a vámkorlátokon való áthatolásról, mint Asquith ur állította. A gyakorlatban a Németországba irányuló angol kivitelnek kilencz tizedrésze nyersanyagból, félgyártmányokból és tápszerekből áll.

Ha ezzel szemben Németországnak Angliába irányuló kivitelét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az aranyat és ezüstöt leszámítva, csaknem kizárólag készgyártmányokból áll és a német kivitel listája fényesen mu-

tatja, hogy az angol szabad kereskedelem a legkitünőbb valami Németország és a német munkás számára.

Asquith ur második nagy érvét a szociális térről merítette. „Angliának ma negyven millió lakosa van, de az átlagos jólét és virágzás tekintetében nincs párja az egész világon.“

Az országok virágzását legjobban a lakosság szaporodása mutatja, mert az emberek utáni szükséglet szabályozza a tényleges szaporodást. Mig a szabad kereskedelmi Anglia lakossága csak 380.000 lélekkel növekszik egy esztendőben, Németország népszaporulata évenként meghaladja a 900.000 lelket. A két ország kivándorlási statisztikája a következő:

	Németországból	Angliából
1900	22.309	168.825
1901	22.073	171.717
1902	32.098	205.662
1903	36.310	259.956
1904	27.948	271.435
1905	28.075	262.077
1906	31.074	325.137
összesen	199.921	1.664.809

A brit kivándorlás állandóan emelkedik. 1906-ban 10.000 lakosra 50 kivándorló esett Németországban, viszont 745 Angliában. A mi munkásnépünknek egyszerűen vaknak kellene lenni, ha évenként százezerrel vándorol ki abból az országból, a melynek Asquith szerint „átlagos jólét és virágzás tekintetében nincs párja az egész világon.“

A nép jólétét a munkakereslet alapján lehet megítélni. Az óriási kivándorlás dacára azonban a brit munkapiaciztul van tömve és a munkaalkalom kevés. A képzett munkásoknak állandóan 5 százaléka, a szakképzettség nélküli munkásoknak pedig még nagyobb arányszáma van állandóan foglalkozás nélkül. A statisztika szerint átlag 800.000 munkanélküli van Angliában. Ezekhez csatlakozik a szegények nagy serege, a

kiknek száma a „Statesman's Year-book“ legutóbbi kiadása szerint 1,136.091. Végül Rowentree klasszikus könyvéből „A szegénység“, tudjuk, hogy Yorkban 20.302 személy, a munkásosztálynak 43·40/o-a él nyomorban. Booth és mások adataiból tudjuk, hogy a szegénység Anglia más részeiben nem sokkal kisebb. Ezek a tények, egybevetve azzal a körülménnyel, hogy a szegénység és munkanélküliség Németországban és más protektív államokban ilyen arányban nem ismereteseek, alig szolgálunk az Asquith által emlegetett porsperitás bizonyítására.

A jó viszonyok között élő munkások tudnak megtakarítani és a mi házépítő szövetkezeteink, kooperatív szövetkezeteink, takarékpénztáraink mutatják is, hogy akarnak megtakarítani. Hasonlitsuk össze azonban a protektív Németország és a szabad kereskedelmi Anglia takarékbetéteit a legutolsó hat esztendőben:

	Német	Angol
	takarékbetétek	
1900	441,929.000	181,574.000
1905	633,756.000	204,834.000
többlet +	191,827.000	23,260.000

1900 és 1905 között a német takarékpénztárak betétei kilenczszerte nagyobb mértékben növekedtek, mint a brit takarékpénztárakéi. Ma a német takarékbankok betéteit és tartalékait 800.000.000 fontra teszik, vagyis négyszer akkorra összegre, mint amekkorát a hasonló angol intézetek föl akarnak mutatni.

Asquithnak harmadik érve a szabad kereskedelem mellett etikai volt. „A nemzetközi viszonylatban a szabad kereskedelem karöltve jár a nemzetek közötti békével és barátságos jó viszonygyal.“ Winston Churchill, a ki Asquith előtt beszélt, a következőket mondotta: „A szabad kereskedelem következése a nemzetek közötti viszonylatokban a béke.“ 1846 óta, mikor a szabad kereskedelem politikája érvényre jutott Angliában,

20 vagy 30 háboru és katonai expedíció volt, a melyben Nagy-Britannia szerepelt. Volt háborunk Indiával, Kinával, Perzsiával, Abessziniával, Ashantival, Afganisztánnal, Zululanddal, Szudánnal, Szomálival, Transzállal stb. és mind ezek a háboruk a szabad kereskedelem jegyében folytak le. Nagy-Britannia a nyitott ajtó politikáját volt kénytelen folytatni a vad és félvad népekkel szemben, mert a civilizált nemzetek bezárták kapujokat előtte. A bajonettel erőszakolta Anglia az opiumot a szabad kereskedelem nevében Kinába és a szabad kereskedelem nevében tette tönkre India és Törökország nemzeti iparát. A bajonettel erőszakolta Anglia a szabad kereskedelmet olyan népekre, a melyek azt nem akarták; ez volt a legtöbb háborunak oka és épen azért nagyon merész állítás a szabad kereskedelmet azonosítani a nemzetek közötti békével és barátságos jó viszonygyal.

Hogy Ellis Barker ezikke nem állott magában és igen számosan voltak még, a kik a szabad kereskedelmi kongresszus tárgyalásait a legkülönbözőbb szempontból bírálat alá vették, természets. Némileg a kongresszus nyomán támadt válaszból és viszonyválaszból álló újságháboru volt hivatva pótolni a polémiát, a mely a tárgyalások folyamán tényleg hiányzott.

Körülbelül végére értem annak, a mit összefoglalóan a szabad kereskedelmi kongresszusról elmondani és jelenteni érdemesnek tartottam. Lezsámítva a közleményem elején tett megjegyzéseimet, sine ira et studio közöltem ugy a pro elhangzott érveket, mint a kontra megjelent választ. Végeredményben, noha magam részéről nem vagyok föltétlen híve a Cobden-Club álláspontjának, tartózkodás nélkül konstátálom, hogy a kongresszus előadói és résztvevői, egyoldaluan ugyan, de igen sok becses anyagot hordtak össze és nagyban hozzájárultak a szabad kereskedelem és a vele összefüggő kérdések tisztázásához.

